

Československo-polská jednání o konfederaci a spojení

Czechoslovak-Polish Negotiations of the Establishment of Confederation and Alliance 1939–1944. Czechoslovak Diplomatic Documents. Editors Ivan Št'ovíček and Jaroslav Valenta. Publishing House Karolinum and the Institute of History, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague 1995, 449 stran, ISBN 80-7184-123-4.

Nejdelší život jak v povědomí široké veřejnosti, tak i v kruzích odborníků a politiků mají legendy. Obsahují zpravidla určité procento pravdy, doplněné polopravdami a nepravdami. O jednáních o československo-polské konfederaci, vedených za druhé světové války v Londýně, se začaly šířit polopravdy a nepravdy už ve válečných letech. Od roku 1945 se tomuto tématu věnovali většinou polští badatelé a hlavně polští publicisté, a to jak v Polsku, tak i v kruzích polské politické emigrace. Zdálo se, že československá strana – a hlavně Edvard Beneš – vedla jednání zdoluhavě a málo upřímně a že nakonec od věci na nátlak Moskvy ustoupila.

Recenzovaná publikace konečně zjednáva v této věci jasno a ve světle více než dvou set uveřejněných dokumentů – z velké části dosud nepublikovaných –, pocházejících z československých zdrojů, se ukazuje, že situace byla mnohem složitější, než jak by se na první pohled zdálo. Především je třeba zdůraznit, že britská vláda chtěla mít v budoucnu ve střední Evropě solidní státní útvar, který by politicky, ekonomicky i vojensky mohl úspěšněji čelit německým, ruským, popřípadě i jiným expanzivním plánům. Jeho základním kamenem se měla stát jakási československo-polská státní unie.

Edvard Beneš měl už po roce 1918 velký zájem o co nejužší spolupráci s Polskem, která však nebyla možná pro odmítavý postoj Piłsudského a Becka. V londýnském exilu se chtěl Beneš s polskými exilovými kruhy upřímně dohodnout, a to tím spíše, že se polská exilová vláda rozhodla skoncovat s neblahou protičeskou politikou předválečné Varšavy.

Z uveřejněných dokumentů vyplývá, že si byl Beneš vědom toho, proč Poláci najednou chtějí společný stát – mohli by v něm uplatnit svou početní převahu, a tak ve velké míře určovat vnitřní i zahraniční politiku. Beneš a jeho vláda stále dávali najevo, že jiná politická a ekonomická struktura Polska ve srovnání s Československem prozatím neumožňuje velmi úzké sepětí obou států – Polsko by se muselo nejdřív demokraticky zreformovat a ekonomicky upevnit. Češi nechtěli podpořit polskou výbojnou koncepci ve vztahu k Ukrajincům a k Litevcům a kromě toho jim vadila velká polská vstřícnost vůči vládnoucím nacionalistům v Budapešti. V řadách československého exilu se dobře vědělo, že polský exil má stále ještě silné protičeské frakce. A tyto frakce nezůstávaly nečinné, nadále stejně jako před druhou světovou válkou podporovaly nejen slovenské separatisty, ale i českou protibenešovskou opozici. Část polského exilu stále ještě snila o vzniku státního útvaru rozkládajícího se od Baltského moře až k Jaderskému moři, v němž by dominantní postavení zaujímala Varšava a Českým zemím a Slovensku by připadla úloha pouhých provincií.

E. Beneš napsal J. Slávikovi v dopise z 26. června 1939: „*Celkově bych se díval na věci tak, že své tradiční stanovisko k Polákům neopustíme přes všechno to, co se stalo. Půjdeme s nimi loajálně, kde jít s nimi můžeme, nebudeme jim v ničem ubližovat nebo k nim nějaké nepřátelské stanovisko zaujímat, nebudeme se z jejich obtíží nebo pohrom těšit. Budeme si ovšem vědomi toho, že by se mohly naše zájmy zase zkržít a že Poláci proti tomu, co pokládají za svůj zájem, i kdyby to mělo znamenat naši záhubu, neudělají nic.*“^{1,2}

Dne 30. července 1939 pak J. Slávikovi napsal: „*Že odloučené Slovensko by bylo hříčkou mezinárodních intrik – nejdřív německých a pak ruských – a že by to nikdy natrvalo*

Polsko nezesílilo. Maďaři Slovensko už nezvládnou a nestrávi vůbec.“⁴³ A dodal: „*Velmi zdůrazňujeme, že jsme nikdy nebyli a nebudeme ani v budoucnosti nástrojem jakékoli politiky protipolské. Přejeme si téhož od Poláků.*“⁴⁴

Je s podivem, že ministr polské exilové vlády, historik prof. dr. Stanislav Kot prohlásil v rozhovoru s ministrem L. Feierabendem 7. prosince 1940: „*Nebylo by dobré do debaty o Unii míchat ani momenty historické. Situace jest nyní úplně změněná. Stojíme nyní na zcela jiné půdě, než jaká byla kdy v poměru mezi polským a českým národem a historické reminiscence by jen zatěžovaly jednání.*“⁴⁵

Ministr Jan Masaryk psal 8. dubna 1941 v instrukci československým zastupitelským úřadům: „*Při tom je třeba zejména zdůrazňovat, že je dohoda mezi oběma vládami a národy, majícími společné přání spolupracovat co nejtěsněji v budoucnosti. Nemá-li Polská republika v místě zástupce, je třeba v rámci možnosti a potřeby vstoupit do styku a dohodnout se o těchto věcech se zástupci polské kolonie.*“⁴⁶

E. Beneš informoval polskou stranu o plánech do budoucna i v oblasti vnitřní politiky. Např. v rozhovoru s E. Raczyńským 4. září 1941 podle svého záznamu řekl: „*Budou-li Maďaři rozumní, je možno, že bychom nežádali ve věcech hraničních všecko do detailu zpět. To zejména rozhodnou Slováci sami. Sudetské kraje zase budou naše. Přijímáme princip transferu obyvatelstva a budeme se snažit zbavit se Maďarů všech a Němců co největšího počtu.*“⁴⁷

Významná je zejména následující pasáž z memoranda Edvarda Beneše premiérovi W. Sikorskému z 29. října 1941:

„*Zdůrazňuji tento fakt tím více, že v těch případech, v nichž v minulosti se vytýkají pochybení nám v naší politice proti Polsku – např. vojenský zákrok v r. 1918–19 na Těšínsku, zabránění průvozu vojenského materiálu do Polska ve válce polsko-sovětské v r. 1921, atd. – byl jsem to já osobně, který věci tyto jednak nikdy neschválil, jednak je už tehdy změnil. Byl jsem tehdy v Paříži na konferenci mírové a v tom, co se dělo doma, neměl jsem účasti. Přinutil jsem přesto však tehdy vládu pražskou, aby byl vojenský zákrok zastaven a přijal jsem a podepsal na konferenci v Paříži podmínku evakuace celého území těšínského, i bezesporně českého, za velikého protestu celého národa a přes to, že premiér dr. Kramář to podepsat odmítl. Já pak nesl před národem po celých dvacet let zodpovědnost za ztrátu historických hranic Těšínska, náležejícího do svazku historických zemí českého království přes 600 let. Všude jinde historické hranice všech českých zemí uhájeny byly. Pak jsem na konferenci mírové přijal a podepsal plebiscit, ačkoli to celá ostatní naše delegace, pod vedením min. předsedy dr. Kramáře, kategoricky odmítla. Konečně jsem na konferenci ve Spa, na žádost velmocí a po přímé dohodě s min. předsedou Grabským, přijal a podepsal arbitráž velmocí. Všecko to se stalo za nesmírných protestů a odporu ať správného, ať nesprávného, téměř celého národa proti tomuto mému postupu.*

„*Stejně jsem se já v Paříži – v době polské války se Sověty – dohodl s vládou francouzskou, že překonáme doma odpor komunistů proti dopravě vojenského materiálu do Polska přes Rakousko, a aby to bylo usnadněno, že změníme linii dopravy: místo přes Ostravu půjde všecko přes Slovensko. Věc byla smluvena, přijata a provedena. Všecky další transporty šly cestou přes Slovensko.*“⁴⁸

Uvedená slova tedy definitivně vyvracejí nejen polskou legendu o protipolské akci československé vlády, která se měla uskutečnit v roce 1921, ale i o osobě prezidenta Edvarda Beneše.

Proti dnešnímu tvrzení některých sudetoněmeckých publicistů stojí značně umírněné stanovisko H. Ripky v rozhovoru s E. Raczyńským z 29. listopadu 1941: „*Ať si myslí, kdo chce, co chce, je jasno, že tři milióny Němců, z nichž dva milióny žijí podél hranic s Německem, je proti 10 miliónům Čechoslováků trochu málo. Samozřejmě, že chceme restauraci historických hranic a vůbec principiálně nemůže se vzdát těch hranic, jaké měla první republika. To platí na všechny strany, a tedy také vůči Polsku. Poláci hájili*

svoje hranice vůči Rusku, chápou přirozeně, že my musíme hájit svoje hranice tak, jak jsme je měli. (S tím Raczyński úplně souhlasil.) Ale chtěli bychom užít této války k tomu, abychom všemi možnými prostředky, které se naskytnou, zmenšili počet Němců v Československu. To je velký cíl, který nám tane na mysli. Proto uvažujeme o kombinaci rektifikace hranic, která by neuškodila ani z hlediska strategického ani ekonomického, s transferem obyvatelstva. Ustoupíme-li kusy území, máme za to právo, abychom žádali vystěhování většího počtu obyvatelstva, než toho, který by byl odstoupen s územím. Podle tohoto plánu mohl by se počet Němců z Československa zmenšit o 1 1/2 až 2 milióny.⁹

A dále: „Při té příležitosti Raczyński mně řekl, že Poláci budou chtít celé Horní Slezsko, a to až k Bytomi a Opoli, a že někteří polští vojáci i politikové by si přáli, aby od Opoli vedla hranice německo-československá ke Krkonošim.“¹⁰

Zajímavá je také poznámka: „Poláci uznávají, že Lotyšsko a Estonsko mají jako autonomní částky patřit k Rusku, které má právo na přístup k Baltickému moři.“¹¹

O rozhovoru se Sikorským dne 23. ledna 1942 si Beneš zapsal: „Výslovně mi řekl, že přišel definitivně přesvědčen o nutnosti dohody s Ruskem, že to bude prosazovat, a že ten polský romantismus musí se změnit.“¹²

O této problematice uvažoval rovněž H. Ripka, který řekl W. Kulskému dne 19. března 1942: „Jsem stále téhož názoru, že otázku hraniční máme vyřídit až nakonec, ale se zřetelem k tomu, co se stalo v polské Národní radě, budu muset alespoň zásadně s Raczyńským o věci mluvit. Ostatně musíme připravit dohodu i o věci hranic, protože nedohodneme-li se před koncem války, bude zas nebezpečí, že se dostaneme do prudkého sporu o Těšínsko, jako tomu bylo po poslední válce.“¹³

Z rozhovorů Beneše se Sikorským a Raczyńským 20.–21. května 1942 si H. Ripka poznamenal: „Sikorski namítal, že když Rudá armáda obsadí naši zem, že tam zavedou komunismus. Na to prezident, že je to možné, a že kdyby k tomu došlo, sotva bychom proti tomu mohli něco dělat...“¹⁴

A dále: „Raczyński mně říkal, že sám dobře neví, kdo to všechno intrikuje, ale domnívá se, že hodně viny má Kot, který začal zde v Londýně všelijak hrát na Slováky, a že nevyklučuje, že jeho, Kotovi lidé v tom dále pokračují. Ale velmi mě prosil, abych o tom nikomu nic neříkal.“¹⁵

Dne 9. června 1942 mluvil E. Beneš v Londýně s V. M. Molotovem a poznamenal si: „Chci mu přímo, otevřeně a přátelsky položit otázku, zdali je u nich nějakých překážek proti tomu, abychom s Polskem konfederaci dělali. Konstatují jasně, že my máme ten úmysl vzhledem k naší geografické pozici; jsouce obklopeni Němci a Maďary na třech stranách, nemůžeme mít i Poláky proti sobě. Jinak bude se opakovat politika posledních 20 let – a pak by zase přišla katastrofa.“¹⁶

V polovině roku 1942 stál tedy Edvard Beneš pevně na stanovisku československo-polské konfederace, a to přesto, že už došlo k ostrým polsko-sovětským sporům. A proto si Beneš poznamenává: „Ptal se mne na naše Němce. Řekl jsem mu, že bychom si přáli, abychom se značného počtu anebo všech těch, kteří se provinili jako nacisti, mohli zbavit. Souhlasil, ale je prý to náš problém vnitřní, nebudou se nám do toho plést; ale kde bude možno, pomohou.“¹⁷

Nejednou je možné číst ve statích polských autorů, že Češi a Slováci jsou příliš slovanofilští. H. Ripka si však poznamenal z rozhovoru E. Beneše s A. Tarnowským 22. června 1942: „Když se prezident zmínil o tom, že u nás začal Kollár se slovanstvím, Tarnowski hned reagoval, že vlastně slovanská myšlenka vyšla od Poláků. Prezident na to reagoval s úsměvem, že Rusové zase tvrdí, že slovanství vyšlo od nich, prostě každý si to slovanství jednak přisvojuje, ale zejména si ho jinak vykládá a představuje, a ze své slovanské koncepce vyvozuje jiné praktické důsledky. Nehádejme se o to, kdo byl nebo je více nebo méně slovanicky praktický, slovanská politika měla by být v tom, abychom sjednotili svoji politiku proti Německu.“¹⁸

Dne 13. července 1942 Edvard Beneš ujistil sovětského velvyslance A. J. Bogomolova: „... nebudeme bez dohody se Sověty a s Velkou Británií dělat žádné velké plány o stře-doevropské federaci a že se nedohodneme s nikým z ostatních států o spolupráci ve střední Evropě, pokud bude mít rozpor se Sověty... konfederace polsko-československá je podro-bena podmínce, že se Poláci dohodnou s Ruskem o své hranici a dobrém sousedském poměru...“¹⁹

Přesto si Jan Masaryk už 15. července 1942 poznamenal o svém jednání s Bogomo-lovem: „Podal své vládě zprávy o rozmluvách, které měl v poslední době s prezidentem Benešem a nato ho nyní sovětská vláda zmocnila, aby sdělil československé vládě, že sovětská vláda je toho mínění, že konfederace polsko-československá není na prospěch míru Evropy a že sovětská vláda je oficiálně proti jakémukoliv konfedačním počínům v této době.“²⁰

Téhož dne Bogomolov v rozhovoru s generálem R. Viestem ostře odsoudil plány na vytvoření československo-polské konfederace a generál Viest si dále poznamenal: „Velmi ostře odsuzoval chovanie sa slovenských vojakov na fronte, ktoré môže byť aj v budúcnosti veľkým zaťažením v pomere sovietsko-československom. Slovenská verejnosť sa chová k protiruskému boju netečne.“²¹

Nakonec Beneš 31. července 1942 Bogomolovovi řekl:

„Sovětský svaz je proti utvoření nebo proti dnešnímu jednání o polsko-československé konfederaci a nepřeje si ji. Je tomu tak či ne? Jestli ano, je sám důvod ten dostatečný a všechny ostatní odpadají. Jsem v politice realistou a vím, že budete-li Vy proti konfede-raci, nebude možno ji utvořit. My sice neuznáváme právo kohokoli nám nařizovat, co smíme či nesmíme dělat, ale na druhé straně zcela loajálně uznáváme, že Sovětský svaz je souse-dem Polska, bude patrně sousedem i naším a je tudíž vším, co my děláme, dotčen. Může to také pokládat za škodlivé svým zájmům a má právo nám to říci a své stanovisko zaujmout. Také přiznáváme, že jednání s námi Poláci pro sebe používají ve své propagandě.

To jsou pro mne důvody a jestli mi sovětský vyslanec řekne jasně a otevřeně, že jsou proti uskutečnění tohoto plánu, musím já to chápat a ve své politice se rozhodnout, co dále dělat.“²²

A P. B. Nicholsovi Beneš sdělil 18. září 1942:

„a) Zůstáváme principiálně a loajálně k Polákům na plánu konfederace.

b) Jsme si vědomi toho – a Polákům to loajálně říkáme – že proti vůli Sovětů se to pro-vést nedá. Stejně loajálně říkáme a přiznáváme Sovětům, že budou-li proti tomu, nebudeme to dělat.“²³

Nichols zřejmě Benešovo stanovisko podporoval, protože si Ripka o rozhovoru s Ni-cholsem 23. září 1942 poznamenal: „Mluvil jsem s Nicholsem ještě o obtížích, které máme ve věcech polských s Rusy a Nichols výslovně mně potvrzoval, že plně souhlasí s naším postupem a stanoviskem, tak, jak mu to prezident vyložil.“²⁴

Dne 30. října 1942 Beneš Bogomolovovi řekl: „Za těch okolností to znamená, že otázku konfederace máte v ruce vy. Budete-li souhlasit, bude, nebudete-li souhlasit, nebude.“²⁵

Jan Masaryk si o rozhovoru E. Beneše s A. Edenem dne 3. listopadu 1942 poznamenal: „Eden sám podtrhl, jak zbytečné protiruské mluvení význačných polských osobností kalí vodu, a řekl, že je kdykoli ochoten s Poláky o těchto věcech mluvit, dáme-li mu k tomu svolení a řekl doslovně: Poláků se tolik nebojím, na ty si mohu dupnout a musí nás a Američany poslechnout. Horší ovšem je to s Ruskem.“²⁶

Edvard Beneš otevřeně Polákům v rozhovoru s A. Tarnowským 1. prosince 1942 řekl:

„... nemáme iluzí vůči Rusku, ale také ne vůči Polsku... Rusové, když se jim to hodilo, zrušili naše vyslanectví v Moskvě a uznali Slovenský stát, stejně jako to předtím udělali Poláci... Rusové udělali smlouvu s Hitlerem, ale dávno před nimi udělal s Hitlerem pakt Beck.“²⁷

Dne 19. března 1943 řekl E. Beneš A. Bogomolovovi: „Chtěl jsem tudíž nejdříve alianci s Polskem, jak jsem vám to právě naznačil, a pak alianci naši s vámi v tomtéž duchu, předpokláda-

je, že to pak přispěje a povede k snazší dohodě i mezi vámi a Polskem. Kdyby však bylo možno v této věci udělat smlouvu jedinou všech nás tří, bylo by to nejlepší; dal bych tomu přednost a to pak by učinilo zbytečnou i naši konfederaci s Polskem.“²⁸

A dále uvedl: „První princip této naší smlouvy by měla být zásada, že to je prostě obnovení naší smlouvy o vzájemné pomoci, kterou jsme podepsali už v roce 1935 a kterou nyní přizpůsobujeme novým dnešním poměrům.“²⁹

Proti některým sudetoněmeckým hlasům o tom, jak se W. Churchill údajně stavěl proti odsunu Němců z ČSR, svědčí Benešův záznam o jeho rozhovoru s Churchillem 3. dubna 1943. Churchill tehdy řekl: „S Ruskem se musíme dohodnout i my i Američané, nebude to lehké, ale jinak nebude trvalého míru. Transfer obyvatelstva bude nutný. Ti, kteří budou chtít odejít z Baltických států, ať jdou. – Stejně z Východního Pruska, případně-li Polákům a také ze Sudetenlandu. – Dá se jim krátká lhůta, ať si vezmou s sebou to nejnnutnější a jdou – to doufám u Rusů prosadíme.“³⁰

Beneš se nejdříve nesnažil uzavřít československo-sovětskou smlouvu, ale československo-sovětsko-polskou smlouvu. A na jaře roku 1943 se zdálo, že s tím bude Moskva nakonec souhlasit.

Beneš si poznamenal o rozmluvě s Bogomolovem dne 23. dubna 1943: „Pokud se týká dalšího dotazu prezidentova o možnosti uzavření tripartitního paktu mezi Sovětským svazem, Polskem a Československem ve smyslu, v němž o tom prezident v uvedené diskusi hovořil, sovětská vláda i s tím vyjadřuje v p r i n c i p u svůj souhlas. Připomíná ovšem, že za nynějšího vztahu mezi Polskem a Sovětským svazem nelze konkrétně o tom ještě nyní jednat. Je třeba proto získat čas.“³¹

Avšak o několik dní později Moskva přerušila diplomatické styky s polskou exilovou vládou v Londýně, čímž bylo znemožněno uzavření tripartitní smlouvy. Tím byl zpečetěn i osud jak československo-polské konfederace, tak i spojenecké smlouvy mezi československou exilovou vládou a polskou exilovou vládou se sídly v Londýně. Poláci usnadnili tehdejší československé stanovisko tím, že i nadále trvali na anexi Těšínska z podzimu roku 1938.

Poláci oprávněně nedůvěřovali Sovětům. Beneš je přesvědčoval (a jistě i sám sebe), že se jim důvěřovat má. S. Mikołajczykovi řekl dne 13. listopadu 1943: „Jsem jist, že Sověty mají naprostou pevné a jasné hledisko k samostatnosti Polska stejně tak jako k samostatnosti Československa, jsem jist, že je jasné a definitivně vyjádřili v naší smlouvě a jsem jist, že právě klauzule o přistoupení Polska a podepsání takové tripartitní smlouvy je jedním z dalších důvodů, že tomu tak je.“³²

A podle záznamu J. Smutného řekl E. Beneš J. V. Stalinovi v Moskvě dne 12. prosince 1943 o svém rozhovoru s A. Tarnowským: „Třikrát mi položil otázku: A opravdu si myslíte, že Rusové Vás nechají samostatným státem? Nechcete se stát součástí Ruska? Vy jim věříte? Ujistil jsem ho, že Vám věřím, že vždycky chceme zůstat jen samostatným státem a že na to vůbec nemyslíme, abychom se stali součástí Ruska, a že věřím, že vy na to taky nemyslíte.“³³ Není divu, že Stalin neprotestoval.

Recenzovaná publikace, uvedená anglicky uveřejněným zsvěceným rozbohem Jaroslava Valenty a shrnutím informací o využitých zdrojích dokumentů, napsaným Ivanem Šťovíčkem, je významným obohacením znalostí o československo-polských stycích ve dvacátém století. Přináší však také důležité poznatky o československo-sovětských vztazích za druhé světové války a některé velmi významné informace o postoji československé exilové vlády k otázce sudetských Němců. Kniha má anglicky psaná regesta a stane se zcela určitě důležitým poučením pro historiky. Česko-polské styky dneška se z ní mohou poučit a vyvarovat se opakování různých chyb. Nepřízeň vývoje po roce 1945 – a zvláště pak po roce 1948 – vedla k tomu, že takováto publikace mohla vyjít teprve dnes. Ovšem lépe pozdě než nikdy.

Antonín Měšťan

¹ Jak uvádí Ivan Štoviček, jeden z editorů recenzované knihy, dokumenty v češtině jsou v publikaci uvedeny do souladu se současnou pravopisnou normou, avšak gramatické zvláštnosti, nedůslednosti a prohřešky proti jazykovým normám nejsou upraveny (pozn. red.).

² Štoviček, I., Valenta, J. (ed.): *Czechoslovak-Polish Negotiations of the Establishment of Confederation and Alliance 1939–1944. Czechoslovak Diplomatic Documents. Prague 1995*, s. 27.

³ Tamtéž, s. 29.

⁴ Tamtéž, s. 29.

⁵ Tamtéž, s. 72.

⁶ Tamtéž, s. 105.

⁷ Tamtéž, s. 125.

⁸ Tamtéž, s. 140.

⁹ Tamtéž, s. 164.

¹⁰ Tamtéž, s. 165.

¹¹ Tamtéž, s. 166.

¹² Tamtéž, s. 177–178.

¹³ Tamtéž, s. 192.

¹⁴ Tamtéž, s. 202.

¹⁵ Tamtéž, s. 203.

¹⁶ Tamtéž, s. 215.

¹⁷ Tamtéž, s. 216.

¹⁸ Tamtéž, s. 223.

¹⁹ Tamtéž, s. 230.

²⁰ Tamtéž, s. 232.

²¹ Tamtéž, s. 233.

²² Tamtéž, s. 245.

²³ Tamtéž, s. 258–259.

²⁴ Tamtéž, s. 260.

²⁵ Tamtéž, s. 271.

²⁶ Tamtéž, s. 272.

²⁷ Tamtéž, s. 286.

²⁸ Tamtéž, s. 310–311.

²⁹ Tamtéž, s. 311.

³⁰ Tamtéž, s. 318.

³¹ Tamtéž, s. 321–322.

³² Tamtéž, s. 364.

³³ Tamtéž, s. 368.